

апреле 1999 г. в Нью-Йорке одобрила концепцию этого Кодекса и предложила ВТО дополнить его дополнительными предложениями из неправительственных организаций. Письменные комментарии к Кодексу поступили из более чем 70 государств-членов ВТО и различных организаций. Итоговый Глобальный этический кодекс туризма, насчитывающий 10 пунктов и разработанный по результатам длительного консультационного процесса, был единогласно одобрен в октябре 1999 г. на сессии Генеральной ассамблеи ВТО в г.Сантьяго [2].

Глобальный этический кодекс туризма устанавливает комплекс ориентиров для устойчивого развития мирового туризма. В нем заложены идеи многих предшествующих аналогичных деклараций и действующих профессиональных кодексов, и он несет в себе новое мышление, отражающее перемены в нашем обществе на рубеже тысячелетий. Глобальный этический кодекс туризма необходим для того, чтобы помочь максимально усилить выгоды от развития туризма для населения туристских центров и свести к минимуму его отрицательные воздействия на окружающую среду и культурное наследие.

Таким образом, процессы глобализации на туристском рынке характеризуются сегодня следующими чертами:

- изменением и унификацией туристских технологий, направленных на улучшение обслуживания;
- модернизацией транспортной инфраструктуры;
- интернационализацией деловой активности;
- созданием механизма управления и регулирования международного туризма через создание региональных и международных организаций в сфере туризма.

Источники и литература:

1. Влияние факторов глобализации в международном туризме на организационные формы управления / Н.И. Тихонова, Н.Н. Калькова // Культура народов Причерноморья. – 2003. – №45. – С.87–90.
2. Глобальный этический кодекс туризма / <http://vestnikrata.travel.ru/vr999/cod.htm>
3. Данильчук В.Ф. Мировой рынок услуг турбизнеса. – Донецк: ДИТБ, 2000. – 146 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000. – С.105–112.
5. Міжнародний туризм в епоху глобалізації / А.Ліманський, Я.Ружковський // Журнал Європейської економіки. – 2005. – Т.4 (№3). – С.295–303.

Гавриленко О.П.

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ КІРОВОГРАДЩИНИ

Постановка проблеми. Лісостепові і степові природно-територіальні комплекси (ПТК), розташовані в межах Кіровоградської області України, обрані в якості об'єкта досліджень не випадково. Територія Кіровоградщини розташована на стику двох ландшафтних зон – лісостепової і степової. Обидві зони в межах України характеризуються значними рекреаційними ресурсами, що використовуються або можуть бути використані для відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення населення. Серед багатьох проблем однією з найбільш актуальних є недостатньо ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу Кіровоградщини, а також удосконалення існуючих і створення нових територіальних рекреаційних систем (ТРС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасним дослідженням рекреаційно-туристських ресурсів України, їх районування і оцінці, факторам використання рекреаційно-ресурсного потенціалу присвячені праці О.О. Бейдика, М.М. Благі, І.М. Коротуна та ін. [1, 2, 6]. Обґрунтування розміщення тих чи інших видів рекреаційного природокористування в Україні відображено у працях В.Г. Жученко, М.Й. Рутинського, В.І. Стафійчука, І.М. Яковенка, Н.В. Фоменка [5, 7, 8]. У них зокрема зазначено, що людина в процесі природокористування взаємодіє не з окремими компонентами природи, а із складними природними і природно-антропогенними комплексами, що у сукупності утворюють природне середовище. В останні роки відбувається розширення напрямів прикладних геоecологічних досліджень, у т. ч. для рекреаційної діяльності.

Невирішені частини проблеми. Однією з найважливіших проблем оптимізації рекреаційного природокористування є досягнення функціональної відповідності території соціально-необхідному виду її використання. Це потребує визначення найбільш раціональних параметрів технічних споруд та співвідношення між ними і ландшафтами, що необхідно для підтримки цих споруд у бажаному для людини стані. Геоecологічний підхід до обґрунтування шляхів оптимізації проектних рішень щодо рекреаційного природокористування має передбачати одночасне сполучення комплексного і галузевого, регіонального і локального підходів. За ресурсно-рекреаційним рейтингом, Кіровоградщина належить до регіонів України, де цей показник «дуже низький» [1]. Традиційною формою рекреаційної діяльності в Україні завжди було санаторно-курортне лікування та оздоровлення людей на базі наявного природно-ресурсного потенціалу. Поряд з регіональними особливостями кліматичних ресурсів, лікувально-оздоровча специфіка яких визначається розмаїттям ландшафтної структури, традиційними формами відпочинку і оздоровлення є використання різноманітних мінеральних вод та лікувальних грязей [4].

Формулювання завдань. Метою даного дослідження є обґрунтування головних шляхів оптимізації ТРС Кіровоградщини, що передбачає досягнення максимально можливої відповідності структури рекреаційного

природокористування сучасній ландшафтній структурі території. Дуже важливим при цьому є оптимальне співвідношення видів природокористування та функціональних типів ландшафту, а також розробка методів реалізації геоecологічного підходу до обґрунтування оптимізаційних заходів у кожному конкретному регіоні.

Ландшафти як комплексні виразники потенційних властивостей природного середовища є основною одиницею експертного розгляду при розміщенні об'єктів природокористування. Застосування геоecологічного підходу до оптимізації рекреаційного природокористування потребує урахування всіх субстантивних властивостей ПТК, необхідних для прийняття рішень, що не шкодять і не можуть зашкодити природному середовищу.

Основний матеріал дослідження. Кіровоградська область розташована у межах Дніпровсько-Дніпровської лісостепової фізико-географічної провінції і займає північно-східну частину Лівобережно-Дніпровської північностепової фізико-географічної провінції України. *Лісостепові ПТК* в межах області розповсюджені на площі 1063,93 тис. га (43% території), а *степові* займають площу 13949 км², або 57% території [3]. Територіальні рекреаційні системи являють собою сукупність соціальних, природних і технічних підсистем, що характеризуються єдиною цільовою функцією і територіальною цілісністю; дуже важливим елементом ТРС є орган управління. Серед основних чинників, що покладаються в основу функціональної оцінки ПТК для рекреаційних цілей, можна виділити пейзажну розмаїтість, кліматичні умови, транспортну доступність, наявність відкритих водних просторів, характер лісової рослинності, рельєф тощо.

Взагалі виділяють три типи рекреаційного природокористування. *Перший тип* пов'язаний з використанням умовно незмінених природних ландшафтів, котрі, як правило, мало пристосовані до рекреаційних занять. Він притаманний національним природним паркам або зонам обмеженого використання в лісопаркових масивах. Тут найскладнішим є вибір ділянок, найбільш комфортних для заданих видів відпочинку і разом з тим стійких до рекреаційних навантажень. *Другий тип* рекреаційного природокористування характеризується використанням перетворених ландшафтів, наприклад, приміські зелені зони з найбільшим рекреаційним навантаженням. Цей тип потребує проведення комплексу заходів, спрямованих, по-перше, на формування нових або покращання вже існуючих властивостей ландшафту як рекреаційного ресурсу; по-друге, на запобігання деградації природних об'єктів як рекреаційного ресурсу у майбутньому. *Третій тип* рекреаційного природокористування відрізняється створенням штучних антропогенних ландшафтів та їх окремих компонентів – лісових культур, пляжів, водосховищ, що визначає можливість збереження рекреаційної комфортності. Сьогодні необхідність створення штучних природно-технічних утворень виникає майже всюди, особливо у районах, де рекреаційні ресурси або не відповідають системі потреб, або дуже обмежені, або взагалі відсутні.

Кіровоградщина володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом: це і помірно теплий клімат, і наявність родовищ мінеральних і радонових вод, а також природних і рукотворних пам'яток, інших визначних місць. Кіровоградщина особлива вже тим, що в її межах знаходиться географічний центр України. Тут є залишки земляних валів фортеці святої Єлисавети, заповідники «Хутір Надія» і «Карпенків край», дендропарки «Веселі Боковеньки» і Онуфріївський Чорний ліс, дохристиянське капище Монастирище, козацький хрест у Петрівському районі та ін. На території області розташовано 2656 пам'яток археології, а також 2491 пам'яток історії і монументального мистецтва [4].

Відмінності типів рекреаційного природокористування відображають необхідність урахування різномасштабних процесів взаємодії між рекреаційними навантаженнями і стійкістю ТРС, її окремих компонентів у їхній динаміці. Наприклад, для другого і третього типів рекреаційного природокористування зростає «вага» технічних елементів ТРС – вони використовуються вже не тільки для регулювання рекреаційних потоків, а й для збільшення стійкості тих чи інших властивостей природних комплексів. Це, наприклад, створення інженерних споруд для укріплення берегів і запобігання можливим зсувам; гребель для підтримання рівня водосховищ; меліоративних споруд, необхідних при організації лісопарків, тощо.

Одним з головних шляхів оптимізації ТРС на території Кіровоградщини є дотримання принципу *повсюдності проведення природоохоронних заходів*. Це обумовлено, по-перше, тим, що ТРС є найбільш відкритими системами, тісно пов'язаними з іншими функціональними системами; по-друге, тим, що проведення заходів із збереження природи необхідно для всіх ТРС, незалежно від рекреаційного навантаження. Специфіка рекреаційного природокористування полягає у тому, що воно постійно сполучається з іншими видами природокористування – насамперед, лісогосподарським, сільськогосподарським, водогосподарським. Кожен з них вносить свій «внесок» у перетворення ландшафту, яке іноді співпадає з цілями рекреаційного природокористування, але частіше – суперечить їм. Розвиток інших видів природокористування відбувається в межах або у тісному контакті із територіями, де є курортно-рекреаційні ресурси. Наприклад, серйозну загрозу запасам і якості мінеральних вод Кіровоградщини створює діяльність розташованих в їхніх басейнах підприємств з видобутку корисних копалин (уранової руди, бурого вугілля, залізної руди тощо).

Наступним шляхом оптимізації ТРС Кіровоградщини є дотримання принципу *превентивності (профілактичності) природоохоронних заходів*. Для першого типу рекреаційного природокористування цілком достатньо регулювати норми навантажень на природу. Для другого вирішальне значення має розробка заходів з благоустрою території. Якщо у першому випадку навантаження на територію співвідносяться із властивостями природних ландшафтів, то у другому враховуються, насамперед, розвиток дорожньої мережі, інфраструктурні елементи, ступінь перетвореності ландшафтів. За допомогою

благоустрою території досягається, з одного боку, підвищення стійкості ландшафтів, а з іншого – зниження рекреаційних навантажень на природу. Наприклад, для перетворення лісового ландшафту у лісопарковий необхідні такі заходи з благоустрою території: оздоровчі і санітарні рубки; покращання стану відкритих просторів; розчистка і облагороджування луків; розкриття видових пейзажних точок; меліоративні, протипожежні заходи, лісопатологічні роботи та ін.

Для третього типу рекреаційного природокористування принцип превентивності закладається безпосередньо в структуру ТРС з урахуванням можливих негативних впливів на її природну складову. Більшість технічних елементів (штучні пляжі, греблі, системи дренажу, очисні споруди тощо) вводяться у систему з метою послабити в майбутньому негативні впливи на рекреаційні ресурси з боку як самої рекреаційної галузі господарства, так і інших галузей, а також природних процесів. Наприклад, після рекультивациі місць добування корисних копалин на них можливий розвиток різних видів рекреаційної діяльності – на відвалах проводяться лісопосадки, кар'єри облаштовуються для водних видів відпочинку. За останні роки на Кіровоградщині проведена рекультивация 716,3 га земель, порушених вугільними розрізами «Бандурівський» та «Верболозівський» державної холдингової компанії «Олександріявугілля». Проте через нестачу фінансування призупинені роботи із закріплення берегів Кременчуцького водосховища Світловодського району. У той же час розпочаті відповідні роботи у м. Світловодську, де зона переробки берегів підходить до житлової забудови. Перетворений ландшафт має більшу привабливість, а рекреаційне використання територій, порушених гірничою промисловістю, є найбільш ефективним з економічної та екологічної точок зору. Крім того, воно доцільне, оскільки ці землі розташовані в індустріальних регіонах, де проблема вільних від використання земель стоїть особливо гостро.

Серед інших шляхів оптимізації ТРС Кіровоградщини слід виділити *територіальну диференціацію природоохоронних заходів*, що визначається відмінностями у стійкості природно-технічних комплексів, з одного боку, і територіальною нерівномірністю розподілу рекреаційних потреб – з іншого. Це потребує розробки територіально диференційованих нормативів навантажень на природу – фактично для кожної ТРС регіону має бути розроблена своя система нормативів. При визначенні оптимальних і критичних навантажень на ПТК слід звертати увагу на ті властивості ландшафтів, які вносять найбільш серйозні корективи у величину норм навантаження. Наприклад, прямий вплив відпочиваючих, що визначається витоптуванням, фіксується розвитком стадій дигресії природної рослинності. Проте насправді вплив на навколишнє середовище з боку відпочиваючих ширший – це засмічення побутовими відходами та органічними речовинами; переміщення і переселення видів рослин, у т. ч. бур'янів, тощо. Сьогодні процес територіальної диференціації у значному ступеню пов'язаний з другим та третім типами рекреаційного природокористування, де роль властивостей природних ландшафтів значно нівелюється завдяки благоустрою території, створенню технічних елементів або перетворенню природних, що дозволяє підвищити навантаження на природну складову. Очевидно, що основні навантаження мають припадати на території, які знаходяться в зонах транспортної доступності по відношенню до великих міст, а також в районах з цінними рекреаційними ресурсами – родовищами мінеральних вод, пам'ятками історії і культури тощо.

Ще один шлях оптимізації ТРС – вибір найбільш оптимального режиму *управління* рекреаційною діяльністю, адже залежно від типу рекреаційного природокористування характер управління змінюється. Для першого типу управління здійснюється насамперед через систему адміністративно-юридичних заходів, спрямованих на обмеження потоків рекреантів, на прийняття заходів із зменшення негативного впливу промислових і сільськогосподарських підприємств. Для другого і третього типів до адміністративних важелів приєднуються цілеспрямовані зміни у територіальній організації системи, у створенні спеціалізованих ТРС. Наприклад, при формуванні дорожньої мережі можна впливати на розподіл потоків відпочиваючих шляхом розміщення у певних місцях автокемпінгів, мотелів, і тим самим регулювати рекреаційні навантаження. Удосконалена керуюча підсистема ТРС має включати блок контролю, тобто стеження за створенням та експлуатацією самої ТРС, іншими словами – *систему рекреаційного моніторингу*. Служба управління і контролю визначає стійкість системи, надійність її функціонування і тим самим створює умови для ефективного задоволення рекреаційної діяльності. За умови створення такої служби та об'єднання всієї інформації в єдиному банку даних з'явиться можливість своєчасного коригування стратегії і тактики рекреаційного природокористування.

Висновки і перспективи. Сьогодні актуальним і необхідним стає режим обмеженого і збалансованого рекреаційного природокористування, організованого на принципах безперервності і невиснажливості. Природні рекреаційні ресурси є незамінною умовою і матеріальною базою розвитку рекреаційного природокористування, а їх охорона від забруднення і руйнування – найважливіше завдання суспільства. Адже ступінь задоволення рекреаційних потреб людини залежить від якості оточуючого середовища у тому чи іншому регіоні.

Джерела та література

1. Бейдик, О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування [Текст]: монографія. / О.О. Бейдик – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Блага, М.М. Рекреаційно-ресурсний потенціал і фактори його використання [Текст] / М.М. Блага // Укр. геогр. журн. – 2000. – № 2. – С. 28–30.
3. Гавриленко, О.П. Геоекоекологічне обґрунтування проектів природокористування [Текст]: підручник. / О.П. Гавриленко – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 304 с.

4. Гавриленко, О.П. Екогеографія України [Текст]: навч. посібник. / О.П. Гавриленко – К.: Знання, 2008. – 646 с.
5. Іванух, Р.І. Стратегічні проблеми розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України [Текст] / Р.І. Іванух, В.Г. Жученко // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 65–70.
6. Коротун, І.М. Природні умови та ресурси України [Текст]: навч. посібник. / І.М. Коротун, Л.К. Коротун, С.І. Коротун – Рівне, 2000. – 192 с.
7. Рутинський, М.Й. Географія туризму України [Текст]: навч.–метод. посібник. / М.Й. Рутинський – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 160 с.
8. Фоменко, Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія [Текст] / Н.В. Фоменко. – К.: Центр навч. літератури, 2007. – 312 с.

Каліновський Д.І., Ільїн Л.В.

УДК 911.2

ДОННІ ВІДКЛАДИ ПРИРОДНИХ ВОДОЙМ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У РЕКРЕАЦІЇ

Актуальність дослідження. Озерні водойми значно поширені на території Волинської області. Озера, їхні узбережжя, а також донні відклади мають значну рекреаційну цінність, адже на базі багатьох волинських озер існують лікувально-оздоровчі заклади. Важливими рекреаційними ресурсами тут є самі донні відклади озер – різного виду сапропелі та лікувальні грязі. Використання донних відкладів озер має важливе значення для розвитку рекреації в цілому а також бальнеології, як складової її частини. Тому дослідження перспектив використання донних відкладів озер має вагомое теоретичне і прикладне значення.

Постановка проблеми. В Україні вивчення озерних відкладів на окремих озерах проводилося, в основному, в 50-ті роки Академією наук України. Геологорозвідувальні роботи по вивченню запасів донних відкладів здійснені Київською і Харківською геологорозвідувальними експедиціями. Окремі аспекти перспектив використання донних відкладів водойм Волинської області здійснені у працях [2, 4, 6], для інших регіонів у [5]. Проте ряд важливих питань використання різнотипних відкладів у рекреації залишаються поза увагою наукових кіл.

Тому, **метою дослідження** є здійснення кількісної оцінки донних відкладів озер Волинської області та їх можливості використання у рекреації.

Результати дослідження та їх обговорення. Основою для розвитку рекреації слугують рекреаційні ресурси, що включають місцевість зі сприятливим кліматом, мальовничими ландшафтами, узбережжями водойм, лісом, джерелами мінеральних вод і родовищами мінеральних грязей. Озерні водойми широко поширені на території Волинської області. Їх у області нараховується більше 235 (табл. 1).

Таблиця 1. Озерні ресурси Волинської області (за адміністративними районами)

№ п/п	Адміністративні райони	Кількість	%	Площа, га	%	Об'єм водної маси, млн. м ³	%	Заозереність території, %
1.	Володимир-Волинський	5	2,1	111,8	0,7	6,85	0,7	0,1
2.	Горохівський	–	–	–	–	–	–	–
3.	Іваничівський	2	0,9	28,68	0,2	2,32	0,2	0,04
4.	Камінь-Каширський	17	7,2	402,76	2,7	10,05	1,06	0,2
5.	Ківерцівський	6	2,6	15,8	0,2	0,68	0,1	0,01
6.	Ковельський	27	11,5	420,22	2,8	10,48	1,1	0,2
7.	Локачинський	4	1,7	92,56	0,6	0,65	0,1	0,1
8.	Луцький	1	0,4	2,88	0,02	0,4	0,04	0,002
9.	Любешівський	13	5,5	1363,30	9,0	52,28	5,5	0,9
10.	Любомльський	15	6,4	352,18	2,3	31,13	3,3	0,2
11.	Маневицький	20	8,5	207,23	1,4	5,61	0,6	0,09
12.	Ратнівський	32	13,6	3763,91	24,9	73,89	7,8	2,6
13.	Рожищенський	8	3,4	55,81	0,4	2,37	0,3	0,06
14.	Старовижівський	24	10,2	1123,22	7,4	51,22	5,4	1,0
15.	Турійський	31	13,2	379,94	2,5	55,32	5,9	0,3
16.	Шацький	30	12,8	6776,62	44,9	640,4	67,9	8,9
По області		235		15096,9		943,65		0,7

Озера є ключовими об'єктами рекреації, що формують так звані озерні рекреаційні території (місця відпочинку, рекреаційні зони). Найбільші рекреаційні зони включають не лише окремі озера і їх узбережжя, а й цілі озерні групи площею до 25 тис. га та більші [2].

Лікувальні рекреаційні ресурси включають природні компоненти, які при використанні сприяють лікуванню різних захворювань і мають позитивний вплив на організм людини. Природні лікувальні ресурси за характером складових компонентів поділяються на кліматичні чинники, фітотерапевтичні ресурси, мінеральні води і лікувальні грязі (торфи, сапропелі). Сапропель – органо-мінеральні колоїдні донні